

» ptáci našich lesů

VČELOJED LESNÍ (*PERNIS APIVORUS*)

Svoji kořist dokáže včelojed obratně pronásledovat nejen ve vzduchu, ale i na zemi.

Robert Doležal

*Bylo by vcelku nespravedlivé považovat včelojeda jen díky jeho jménu za pojídače včel, a tedy za úhlavního nepřítele včelařů. V potravě včelojeda žádné včely nenajdeme, ale jiné blanokřídlé, a to především vosy, ano. Ty tvoří spolu s vosími larvami hlavní součást jeho jídelníčku. Tento dravec se vyskytuje na většině našeho území. Podobá se káni lesní (*Buteo buteo*), a proto jej lze při troše nepozornosti snadno přehlédnout. Na rozdíl od kání jsou jeho počty v naší přírodě podstatně nižší a navíc se jedná o přísně tažný druh, který se u nás zdržuje jen něco málo přes půl roku. Včelojed je vzhledem ke své velikosti nejen zajímavým potravním specialistou, ale i způsob jeho lovu stojí za pozornost. Vosy totiž pozorně sleduje ze skrytu porostu až k jejich zemnímu hnízdu, které vyhrabává. Před žihadly ho chrání tuhé šupinovitě peří kolem zobáku a očí.*

Rozšíření a početnost

Včelojed lesní je druhem s evropským typem rozšíření, který obývá kromě Evropy západní část Asie (Hudec a kol., 2005). Evropa představuje více než 3/4 jeho hnízdního areálu a jeho populace zde přesahuje 110 tis. hnízdních párů (75–94 % populace celkové). V letech 1970–1990 byla tato populace stabilní a i přes početní pokles ve Finsku či Švédsku jsou jádrové populace v Rusku, Bělorusku a Francii stabilní, a tudíž je hodnocena i evropská populace jako zabezpečená (BirdLife International 2004). V letech 2000–2003 byla početnost tohoto druhu v ČR odhadnuta na 650–1 000 párů (Šťastný et al., 2006) a v Červené knize ohrožených druhů ČR figuruje včelojed lesní v kategorii VU – druh zranitelný.

Prostředí a způsob života

Včelojed lesní se sice vyskytuje na většině našeho území, ale jen řídce. Nejpočetnější je v nížinách a středních polohách, ojediněle se s ním ovšem můžeme setkat i v horách (v Krušných horách bylo doloženo hnízdění v 750 m n. m., v Krkonoších v 830 m n. m.) (Hudec a kol., 2005). Obývá lesnatou krajinu s otevřenými plochami polí, luk a pastvin, vyskytuje se jak v jehličnatých, tak v listnatých lesích se světlými a pasekami, spokojí se také s plošně nevelkými lesními porosty a dokáže zahnízdit třeba i v zámeckém parku (Šťastný et al., 2006). Jak už bylo zmíněno, jedná se o přísně tažný druh, který k nám ze zimovišť v tropické Africe přilétá od konce března do konce dubna a již od konce srpna se zase vytrácí zpět.

Oproti káni lesní má včelojed výrazně pruhovaný a delší ocas, užší křídla s tmavou skvrnou v jejich ohbí, menší „holubí“ hlavu a chybí mu světlý příčný pruh na hrudi.

Nejprve odlétají dospělí ptáci, následovaní zhruba o dva týdny později mladými. Naši

Zbarvení hlavy a tváře dospělého samce je šedé, samice je má hnědé. Zde se jedná o samce. Tváře a hlava jsou kryty drobnými šupinovitými pery, která poskytují včelojedovi ochranu před žihaly vos.

včelojedi táhnou jihozápadním směrem buď přes Gibraltarskou úžinu, nebo centrálním Středomořím přes Sicilskou úžinu (Cepák et al., 2008). Ptáci v druhém roce života zůstávají v Africe a na hnízdiště se vrací až ve 3. kalendářním roce života (Svensson, 2012).

Popis

Velikostí odpovídá včelojed lesní příbližně káně lesní. Svrchu je hnědavý, spodní strana bývá dost variabilní – od bílé přes různé tmavě skvrnitou po jednolitě hnědou. V letu má oproti káně ušší a na zadním okraji tmavě lemovaná křídla s tmavou skvrnou v jejich ohbí, menší „holubí“ hlavu a delší ocas, na kterém je nápadná větší světlá mezera mezi příčnými proužky u jeho kořene a širokou koncovou páskou. Létá s pomalejšími rázy křídel, nikdy se netřepatá na místě a při satebních letech vystoupá do výšky, kde nad hřbetem krátce zatleská křídly. Zjara se na hnízdišti ozývá vysokým pi íjá, které je zřetelně vyšší než u káně. Staří samci mají hlavu a tváře šedé, samice hnědé (Hudec a kol., 2005).

Hnízdění a péče o mláďata

Páry obsazují hnízdiště hned po přiletu. Včelojedi jsou do značné míry věrni hnízdnímu okrsku i partnerovi. Na jednom hnízdě může stejný pár hnízdit několik let po sobě. Jindy se páry tvoří každoročně po přiletu na hnízdiště nebo ještě před tím. Svatebními lety se začínají oba ptáci z páru projevovat po přiletu a pak ještě několikrát v průběhu hnízdního období (v době stavby hnízda, snášení vajec a v době, kdy jsou

mláďata z poloviny vzrostlá). Páření probíhá na hnízdě nebo v jeho blízkosti 10–12 dní před snášením. Hnízdo bývá postaveno u kmene v místech rozvětvení nebo na silnější postranní větvi v průměrné výšce 19 m. Vejce (pravidelně dvě) snáší samice nejčastěji koncem května a začátkem června. Druhé vejce je sneseno o 2–4 dny později, ale sezení začíná již po snesení prvního. Po dobu inkubace trvající 28–38 dní se na vejcích střídají oba ptáci z páru. Mláďata se líhnou v odstupu 1–3 dní, první 7–10 jsou kryta samicí, která na kraji hnízda zůstává další 2–3 týdny. Potravu přináší samec a samice vytahuje zobákem mláďatům larvy z pláští a krmí je. Hnízdo opouštějí mláďata ve věku 35–40 dní. Nejprve vylézají na okolní větve, pak odlétají, ale následující 2 týdny se ještě vrací na hnízdo a jsou dokrmována rodiči. Pohlavní dospělosti dosahují v 2. roce života (Hudec a kol., 2005).

Po potravě pátrá tak, že ji vyhlídí z vnitřku koruny stromu, letící hmyz sleduje až ke hnízdu.

Potrava

Až 85 % potravy včelojeda tvoří blano-křídla, a to především vosy a jejich larvy. Pak to mohou být různé brouci, mravenci, kobylky či housenky obaleče dubového. V menší míře jsou to menší obratlovci, hlavně žáby a mladí ptáci. Poměrně vzácně je přítomna rostlinná potrava. Vosy chytá jednotlivě za letu, nebo je sleduje k jejich zemním hnízdům, která rozhrabává pařáty. Tam požírá plástve s larvami, kterými krmí také mláďata na hnízdě (Hudec a kol., 2005).

Význam a ochrana

Díky své potravní specializaci nepatří včelojed mezi ty dravce, které člověk vnímá jako škodlivé a jeho hospodářských zájmů se svým způsobem života vlastně nijak nedotýká. Na jeho přilet i následné hnízdění má vliv počasí během jarního tahu. Chladné a deštivé počasí může hnízdění opozdit a podílí se také na množství dostupné potravy. Proto hnízdní úspěšnost tohoto dravce meziročně silně kolísá. Jeho nároky na hnízdní prostředí nejsou vyhraněné, obsazuje porosty různé druhové i věkové struktury. Není ani příliš citlivý ke změnám prostředí na tradičních hnízdištích a k vyrušování v průběhu hnízdění. Z hlediska hospodářské úpravy lesů může pro včelojeda představovat hrozbu domýcování porostních kulis a rozsáhlé mýtní těžby ve vhodných hnízdních biotopech, čímž dochází k úbytku jeho hnízdních možností (www.biomonitoring.cz).

Včelojed lesní je uveden v příloze I Směrnice o ochraně volně žijících ptáků 79/409/EHS jako předmět ochrany v pěti ze 41 ptačích oblastí vyhlášených na území ČR (Doupovské hory, Křivoklátsko, Pálava, Soutok-Tvrdonicko a Třeboňsko).

Seznam použité literatury je k dispozici u autora. Další fotografie je možné zhlédnout na internetových stránkách autora fotek www.birdphoto.cz.

Autor:

Ing. Robert Doležal

www.birdwatcher.cz

E-mail: dodin@post.cz

Foto: Zdeněk Tunka